

IVA LUKEŽIĆ, professor emeritus
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Trg Ivana Klobučarića 1, HR-51000 Rijeka
iva.lukezic@ri.htnet.hr

RAPSKA AKCENTUACIJA NAKON OSOBINA RAPSKJE AKCENTUACIJE MATE HRASTE IZ 1955. GODINE

Članak donosi podatke iz dvaju autoričnih istraživanja rapskih govora sredinom osamdesetih godina 20. stoljeća, te njihovu interpretaciju pri konačnoj unutar-dijalekatnoj akcenatskoj klasifikaciji rapskih mjesnih govora. Riječ je o podacima i interpretaciji naglasnih pojava nepodudarnima s trideset godina starijim nalazima i interpretacijom Mate Hraste.

1. Povod

Sredinom mi je osamdesetih godina prošloga stoljeća istraživanje naglasnih sustava u konkretnim organskim idiomima bilo okosnicom disertacije o ikavsko-ekavskome čakavskome dijalektu. Za tu sam svrhu izradila upitnik o naglasnim tipovima imenica i glagola u pojedinačnim mjesnim govorima. Popunjavala sam ga podacima iz postojeće literature ako je postojala, i obaveznim ovjeravanjem na terenu s tzv. izvornim govornicima gdje god je to bilo moguće.¹ Tako sam u upitnike o naglasnim sustavima u osam rapskih mjesnih govora² unijela podatke ekscerpirane iz rasprave *Rapski dijalekat* Marcela Kušara, pisane oko 1890. godine³. U upitnike, međutim, nisam unijela podatke iz članka Mate Hraste *Osobine suvremene rapske akcentuacije iz 1955. godine*⁴. U njemu se, naime, sugerira da su rapske govore pedesetih godina

¹ Terenski upitnik I. Lukežić za istraživanje akcentuacije, u daljnjemu tekstu TAU.

² Na otoku Rabu je osam mjesta: Rab (Grad) i sela: Banjol, Barbat, Kampur, Lopar, Mundanije, Palit i Supetarska Draga.

³ "O rapskom dijalektu napisao je opširnu studiju oko godine 1890. poznati slavist i dijalektolog Rabljanin Marcel Kušar". Tekst je primljen za tiskanje 1893., a tiskan 1894. u 118. knjizi Rada JAZU (Hraste 1955: 165). Kušarov rad u tekstu nadalje: RD.

⁴ Hrastin rad u tekstu nadalje: OSRA.

20. stoljeća zahvatili ozbiljni inovacijski procesi potaknuti štokavštinom, te da je epicentar tih inovacija sam grad, mjesto Rab. Odlučila sam se stoga na osobnu terensku provjeru i ovjeru rapske akcentuacije. Ona je obavljena 1985. godine u središnjoj rapskoj osnovnoj školi, gdje su mi za obavjesnike izdvojeni učenici starijih razreda iz mjesta (grada) Raba, i učenici iz ostalih otočkih mjesta koji su se svakodnevno dovozili u grad na nastavu, a u svojim su obiteljima komunicirali svojim mjesnim idiomima. Podatci su se dobiveni 1985. od mladih obavjesnika, uključujući i one o govoru mjesta Raba, u većoj mjeri podudarali s Kušarovim podacima od prije 90 godina, nego s onima trideset godina mlađima Hrastinim. Zbog toga sam pri zaključnoj akcenatskoj klasifikaciji u disertaciji odlučila zanemariti Hrastine podatke iz 1955. kojima je argumentirao svoju procjenu o značajnim naglasnim promjenama u gradskome govoru. Priznati mi je da me zbog te odluke pratila loša savjest prema velikome dijalektologu, tim više što su mi obavjesnici za mjesto Rab bila djeca rođena u Gradu, ali su im roditelji bili rođeni u rapskim selima, što se, bojala sam se, moglo odražavati i u obiteljskome govoru mojih mladih ispitanika. Ovu sam dvojbu požurila raščistiti otputivši se odmah nakon obrane disertacije 1987. u mjesto Rab kao ispitivač za Hrvatski dijalektološki atlas⁵. Provela sam u Gradu tjedan dana s četvero obavjesnika rođenih u Gradu u prvom desetljeću 20. stoljeća, koji su za vrijeme Hrastina istraživanja bili četrdesetogodišnjaci. Zaključila sam s olakšanjem da materijal koji sam dobila od njih nipošto ne poništava moju akcenatsku klasifikaciju rapskih govora u disertaciji pa sam je bez izmjena i korekcija uvrstila i u knjigu iz 1990. godine⁶. Olakšanje je bilo i u spoznaji da materijal koji sam 1987. dobila od četvero sedamdesetogodišnjaka može podnijeti i Hrastine opservacije iz 1955. te da mi je, štoviše, dužnost nekom javnom prigodom replicirati na njegovu raspravu i iznijeti razloge zbog kojih sam je u svojoj klasifikaciji zaobišla. Prigoda se za to ukazala na ovome dijalektološkome skupu u koji je uvrštena i Hrastina obljetnica.

2. Interpretacije i ocjene naglasnih pojava u rapskim govorima u rasponu od 1894. do 1987.

Ukupna su dijalektološka istraživanja rapskih mjesnih govora u rasponu od jednoga stoljeća (istraživanje M. Kušara iz 1894., M. Hraste 1955., I. Lukežić iz 1985. i 1987.) među ostalima donijela i podatke i ocjene o akcentuaciji. Spoznaje, prosudbe i zaključci troje autora na temelju interpretacija podataka dijelom su podudarni, a dijelom disparatni.

⁵ Terenski upitnik za Hrvatski dijalektološki atlas, projekt Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, u daljnjemu tekstu HDA-Rb.

⁶ *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, u daljnjemu tekstu ČIED.

1. Sva su tri istraživača suglasna u ovim prozodijskim pitanjima:
 - da je u svim rapskim govorima naglasni sustav dvočlan;⁷
 - da je starojezični akut u svim položajima sustavno izjednačen s dugosilaznim naglaskom,⁸ unatoč sporadičnim ostvarajima akuta na starim pozicijama, zabilježenima u gradskome i u seoskim govorima na Rabu;⁹
 - da ni u jednome rapskome govoru nema dužina iza naglas(a)ka;¹⁰
 - te da je u svim rapskim govorima vrlo izražena položajna metatonija kratkoga naglasaka u dugosilazni u slogu zatvorenu šumnikom.¹¹
2. Svo troje istraživača nije suglasno u raspravama i zaključcima o dužinama ispred naglasaka, a dvoje istraživača iz 20. stoljeća nije suglasno u interpretacijama ni uzrocima pomicanja naglasaka koje su registrirali u rapskim govorima.

⁷ “Rapski dijalekat pozna samo *dva* akcenta: jedan za kratke a drugi za duge slogove” (Kušar 1894: 7). M. Hraste prihvaća tu Kušarovu tvrdnju bez komentara, a I. Lukežić u *Čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu* sve rapske mjesne govore uvrštava u kategoriju starijih dvoakcenatskih sustava.

⁸ M. Hraste 1955. zamjera M. Kušaru što “Tipični čakavski akut (~) uopće ne spominje, premda se u rapskom ~ akcentu krije i stari ~ akcenat. Istina je da u suvremenom govoru grada Raba nema više čakavskog akuta (~). On je u svim položajima: na kraju riječi, u sredini i na početku zamijenjen akcentom ^ ... Ne može se više na Rabu govoriti o troakcenatskom sistemu, kakav je svakako bio nekad u prošlosti, ali se čuju neznatni ostaci toga sistema.” (Hraste 1955: 166–167).

⁹ M. Hraste navodi primjere koje je čuo u gradu Rabu: *pečūrval/ pečūrka, dosēgnen, naprāvan - naprāvna - naprāvno*, potom *dōjden, pōjden* iz Supetarske Drage, Kampora i Mundanija, te alternacije akuta s dugosilaznim u seoskim govorima u primjerima poput *četrdesēt // četrdesēt, pedesēt // pedesēt, ženē // ženē, ležū // ležū, lovū // lovū, brojīn // brojīn*. I. Lukežić 1985. u upitnicima TAU bilježi: *zāvid, loāncić* (Supetarska Draga), *plūca, krīža, sūnce* (Barbat), *hrānimo* (Palit), a 1987. u upitniku HDA-Rb zapisuje akut u primjerima: *kljūči-kljūcon, pūščaju, ūrdin-ūrdina, mōmu, Srbijānce, hrvāški, pīj*. Drži mogućim da je uporaba akuta u rapskim govorima stilogeno uvjetovana, kako je zapaženo i u drugim govorima u tome otočkome arealu.

¹⁰ “Svi su slogovi, što dolaze za akcentovanim slogom u riječi uvijek kratki” (Kušar 1894: 7.) M. Hraste akceptira to stanje, uz opasku o kronologiji pojave: da su se, naime, dužine iza naglasaka bile skratile još prije Kušarovih vremena. Isto stanje je utvrđeno i u istraživanjima I. Lukežić iz 1985. i 1987.

¹¹ Svi autori donose vrlo brojne primjere metatonija u vanjskome (dočetnome) slogu zatvorenu šumnikom poput: *dāž, šenāc, lupēž, petēh, grōb, krūh, bōst, plēst*, i u unutrašnjemu slogu zatvorenu šumnikom poput: *māslina, mēsto, ženīdba, vīška, smōkva, krūšva, ūsnica*. M. Kušar i M. Hraste ne bilježe fonetske promjene (zatvorenu artikulaciju ili diftongiranje) dugih samoglasnika, uključujući i one zahvaćene ovim metatonijama. I. Lukežić ih u *Čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu* detaljno obrađuje i klasificira.

2. 1. O dužinama ispred naglasaka

M. Kušar je u RD 1894. prednaglasne duljine rekonstruirao tada uobičajenom metodologijom omjeravanja dijalektoloških podataka o književnu štokavštinu, pa je staru prednaglasnu duljinu u rapskim govorima očekivao i rekonstruirao na mjestu štokavskoga (“štokavačkog”) dugouzlaznoga naglasaka u određenu primjeru, a kad mu rekonstrukcija tim postupkom ne bi polazila za rukom, pribjegavao je zamršenim dodatnim uputama¹². U odsječku o tome pitanju navodi rapske primjere s prednaglasnim duljinama:

“ (rap.) *junāčī...* *stūpā* (gen. sing.)... *pastīri* (nom. plur.)... ženski je rod *glūhā...* plural I. i II. lice je *bodēmō*, *bodētē...* infinitiv je *pītāt*, itd.”,

ali i primjere bez prednaglasnih duljina *glāvā*, *mlikō* (Kušar 1894: 9).

Odsječak završava dodatnom uputom:

“Ovo je samo opći rapski izgovor, ali govor pojedinaca odstupa od toga pravila, kako odstupa i govor pojedinih mjesta, osobito grada i Lopara, koja potonja pokazuju dvije skrajnosti u izgovaranju slogova koji u štok. dijalektu imaju akcentat ´: u govoru grackom dužina se gotovo uvijek gubi, govori se dakle s kratkim vokalom *stupā*, *gluhā*, *pītāt* itd.; a u govoru loparskom ona se gotovo uvijek vjerno čuva... govori se dakle s dugim vokalom *i glāvā*, *mlīkō* itd.” (Kušar 1894: 9).

M. Hraste je u OSRA 1955. potvrdio Kušarove navode o prednaglasnim duljinama u rapskim mjesnim govorima:

“Važno je utvrditi, da su se dužine ispred akcenta u gradskom govoru posve izgubile. To danas vidimo u infinitivu i glagolskom pridjevu radnog glagola IV. vrste: *gulīt*, *hranīt*, *kupīt*, *prominīt*, *mišīt*, *mlatīt*, *priīt*, *zaručīt*, *spasīt*, *sadīt*, *priītīl* - *priītīla* - *priītīlo*, *zapałīl* - *zapałīla* - *zapałīlo*, *zaručīl* - *zaručīla* - *zaručīlo* - *umīsīl* - *umīsīla* - *umīsīlo*, *hranīl* - *hranīla* - *hranīlo*, *platīl* - *platīla* - *platīlo*. To imamo i kod glagola V. vrste, ali ne dosljedno, jer možemo imati danas već dvojak akcent: *pisāt* i *pīsāt*, *pītāt* i *pītat*, *dāvāt* i *dāvat*, *prodāvāt* i *prodāvat*... *smētāt* i *smētat*, *trubīt* i *trūbit*, *brisāt* i *brīsat*. U seoskim govorima na otoku nije tako. U njima se općenito dobro čuva dužina ispred akcenta u navedenim oblicima glagola IV. i V. vrste: *gūlīt*, *cīdīt*, *hrānīt*, *kūpīt*, *žīvīt*, *mīsīt*, *spāsīt*, *zaručīl* - *zaručīla* - *zaručīlo*, *hrānīl* - *hrānīla* - *hrānīlo*, *priītīl* - *priītīla* - *priītīlo*, *pīsāt*, *pītāt*, *cīpāt*, *dāvāt*, *pūhāt*, *skākāt*, *polīvāt*, *pīsāl* - *pīsāla* - *pīsālo*, *polīvāl* - *polīvāla* - *polīvālo*, *pūhāl* - *pūhāla* - *pūhālo*. Doduše, već se i akcent glagola V. vrste u nekim susjednim mjestima povodi za akcentom gradskim: *pīsāt* i *pīsāt*, *prodāvāt* i *prodāvat*, *smētāt* i *smētat* (Draga Supetarska). Ta se dužina ispred akcenta u seoskim govorima dobro čuva i u svim riječima s deklinacijom *ǰūrē*, gen. *ǰūrā*, dat. *ǰūrī*, *ǰvē* - *ǰvā*, *Pērē*

¹² Primjerice: “Ali dužina se ne pojavlja ipak uvijek na slogu, koji ima u štok. dijalektu akcentat ´, već to biva ponajviše samo onda, kad je taj slog u kojemu drugom obliku iste ili srodne riječi akcentovan dugim (jakim) akcentom; inače ne.” (Hraste 1955: 189).

- *Pērà, Šīmè, Tōnè, Ĵāndrè, Mātè, Kātè, Lūcè, Mārè; glāvà, trāvà, rūkà, svīcà, mūkà* (brašno), *snāgà, hrānà, tūgà, brādà, dūšà, na pētì, na grēdì, u tūgì, u rūkì, sūdà* (gen. sg): *sūd* (nom. sg), *pūžà: pūž, smīhà: smīh, prīščà - prīšč, pūtà: pūt, strīcà - strīc, žūljà - žūlj, nožà: nōž, zidārà: zidār, rukāvà: rukāv, račūnà: račūn, težākà: težāk, kolāčà: kolāč, plivāčà: plivāč, kovāčà: kovāč, klabūkà - klabūk, gospodārà: gospodār, bolesnīkà: bolesnīk, dobītāk: dobītāk, vīnò, mlīkò, plātnò, pīsmò, ĵāpnò, ĵākà, krīvà, lūdà, tūstà, žūtà*" (Hraste 1955: 167–168).

Primjere s prednaglasnim duljinama i bez njih zabilježila sam u svojim terenskim upitnicima TAU 1985. u govoru starijih osnovnoškolaca rodnom iz rapskih sela i iz samoga grada, te u upitniku HDA-Rb 1987. kojim sam istraživala govor u samome mjestu Rabu, gdje su mi obavjesnici bili dvije žene i dva muškarca rođeni u gradu Rabu u prvome desetljeću 20. stoljeća.

Nakon razvrstavanja terenski prikupljena materijala zaključila sam da se prednaglasne duljine kao jezična pojava ni u jednome govoru u drugoj polovini 20. st. nisu generalno izgubile, nego je u stanovitim kategorijama bila izražena tendencija za njihovom pokratom, što se može pratiti po fazama ili etapama u kojima su u vrijeme ispitivanja zatečeni pojedini mjesni govori. Te etape ilustriraju primjeri izdvojeni iz TAU svrstani po oznakama a) i b).¹³

2.1.1. Primjeri izdvojeni iz TAU za mjesto **Palit**, pokazuju nepromijenjeno stanje u distribuciji prednaglasnih duljina. One su u svim imeničkim i glagolskim kategorijama ušćuvane pred kratkim i pred dugim naglaskom¹⁴.

Primjeri u imenica:

- a) N jd. *svīcà, svīlā, pīlā, īglā, òvcà, Frānè, Pērè, Šīmè, Mārè, mlīkò, vīnò, ūstà*;
- b) G jd. *òvcê*.

¹³ U daljnjemu su tekstu oznakom a) obuhvaćeni primjeri s duljinom ispred kratkoga naglaska; oznakom b) primjeri s duljinom ispred dugoga naglaska; oznakom c) primjeri s pokraćenom duljinom ispred dugoga naglaska; oznakom d) primjeri s pokraćenom duljinom ispred kratkoga naglaska.

¹⁴ Dugi silazni naglasak u rapskim govorima ima trojako podrijetlo: kontinuanta je starohrvatskoga cirkumfleksa i starohrvatskoga akuta, a dugosilazni je i metatonijski naglasak podrijetlom od kratkosilaznog u slogu zatvorenu šumnikom. Samoglasnici *a, e, o*, pod dugosilaznim naglaskom mijenjaju kvalitetu: u najvećemu se broju rapskih mjesnih govora javljaju kao zatvorene inačice (*a, e, o*), u manjemu broju kao diftonzi (*oa, ie, uo*), u nekima $\bar{a} > o$, a u nekim se govorima pojavljuju sve tri mogućnosti. U nekim govorima (u Loparu osobito) dodatno se pred nosnim sonantima radikalno zatvaraju samoglasnici *e > i, a > u* (prez. *gren, počnen, kupujen, cipan > grim, počnim, kupujin, cipun*). Trebalo bi potanje istražiti odnosi li se artikulacijska promjena samoglasnika *a, e, o*, pod dugosilaznim naglaskom svih triju provenijencija, te odnosi li se i na prednaglasne duljine na ovim samoglasnicima. Za pitanja kojima se bavi ovaj rad to nije bitno, pa se primjeri navode onako kako su označeni u upitnicima.

Primjeri u glagolskih oblika s infinitivnom osnovom:

- a) *zgūbīt ce, prālā, pīlā;*
- b) *poblēdīl.*

2.1.2. U prvoj je evolutivnoj fazi proces pokrate zahvatio duljine pred dugim naglaskom, i to postupno po gramatičkim kategorijama kako se može vidjeti na primjerima izdvojenim iz TAU za mjesta Lopar, Barbat i Kampor.

U **Loparu** se primjerima s oznakama a) i b) pridružuju i primjeri s oznakom c) koji pokazuju da je proces pokrate duljina pred dugim naglaskom u tijeku u imenica, a u glagola je završen u kategoriji radnoga pridjeva.

Primjeri u imenica:

- a) N jd. *ūtòrak; srēdā, svīcā, glōvā, zīmā, krīlō, gnjēzdō;* G jd. *sūsēda, lūpēža, ćimbūrā, pētkā;* L jd. *va grādū, va hlādū, na krīlū;* N mn. *šēncī, krīlā;*
- b) N jd. *tēlōc, pētōk, čvrčāk, počētōk, mācōk, šēnōc;*¹⁵
- c) N jd. *lupēž, susēd, četvrtōk, ćimbūr.*

Primjeri u glagolskih oblika:

- a) *posūdīt;*
- c) *presadīl.*

Stanje se u govorima Barbata i Kampora razlikuje od stanja u govoru Lopara po tome što je proces pokrate duljina pred dugim naglaskom dovršen u imenica i u glagola: u upitnicima TAU za ova mjesta posve izostaju primjeri koji bi se mogli svrstati pod oznaku b). U sustavima ovih govora duljine postoje pred kratkim naglaskom u primjerima pod oznakom a), a duljine pred dugim naglaskom dokinute su u primjerima pod oznakom c).

Primjeri su iz TAU za **Barbat**.

Primjeri u imenica:

- a) N jd. *jūhā, brādā, rūkā, zātylak, gnjēzdō, mlīkō, vīnō, Frānē, Pērē, Šīmē, Mārē;* G jd. *dobītkā, kōlcā, māčkā, pētkā, prāscā, sāmca, kljūčā, bogatāšā, mlīkā;* L jd. *va grādū, va hlādū, po glāsū, na rūkī, na ōvcī;* N mn. *lōncī, māččī;*
- c) N jd. *dobitāk, kolāc, mačāk, petāk, prasāc, samāc;* G jd. *juhē, bez bradē, bez rukē, od ovcē;* I jd. *kolcēn : loncēn, juhōn, z bradōn, rukōn, vinōn;* G mn. *prascōv.*

Primjeri u glagolskih oblika:

- a) *polūdīla, bīlīt - bīlīla, imp. gnjēčī, pobīlī;*

¹⁵ U TAU uz navedene primjere s duljinom pred dugosilaznim naglaskom na margini opaska: *slaba d*.

c) *poludîl, zagnjîlîl, zgnječîl, cipîl*.

Primjeri su iz TAU za **Kampor**.

Primjeri u imenica:

a) N jd. *broadâ, gloavâ, groanâ, mlîkò, vînò, jòpnò, plòtnò, Frānè, Pērè, Šîmè, Mārè*; G jd. *črškâ, pietkâ, moačkâ, poapkâ*; L jd. *na broadî, na glòvî*; N mn. *poapci*;

c) N jd. *črčoâk, petoâk, mačoâk, papoâk*; G jd. *bradiê, glaviê*; I jd. *bradûn*; G mn. *črškuôv*.

Primjeri u glagolskih oblika:

a) *dûšît, dîlît - dîlîla, dōvâla; trîpî, dîlî, tûcî, kûnî, doajî*;

c) *cipoâl, trpîl, dilîl, davoâl*.

2.1.3. U sljedećoj je fazi proces eliminacije zahvatio i duljine pred kratkim naglaskom, ali samo u određenim kategorijama imenica i glagola gdje su postojali uvjeti za analoška ujednačavanja prema kojemu obliku s prethodno pokraćenom duljinom pred dugim naglaskom (primjeri pod oznakom d). Stanje se u govoru Banjola razlikuje od stanja u govoru Barbata i Kampora po tome što je proces pokrate duljina pred dugim naglaskom u imenica dovršen, pa izostaju primjeri pod oznakom b), a u glagola je u oblicima s infinitivnom osnovom pokraćena duljina i pred kratkim naglaskom o čemu svjedoče primjeri pod oznakom d).

Potvrde su primjeri iz TAU za **Banjol**.

Primjeri u imenica:

a) N jd. *ôvcâ; jâpnò, vînò; Frānè, Pērè, Šîmè, Mārè*; L jd. *va grādû, na pîrû, po rûbû*; N mn. *pâpci*;

c) N jd. *papâk, četvrtâk, lupêž, susêd, repâc, petâk, svetâc, šenâc*; G jd. *ovcê*.

Primjeri u glagolskih oblika:

c) *podilîl*;

d) *podilîyt - podilîyla*.

Komentar: U primjerima je navedenim pod oznakom d) duljina pred kratkim naglaskom u infinitivnim osnovama (*podilîyt - podilîyla*) analoški eliminirana prema obliku jednine radnoga pridjeva muškoga roda: c) *podilîl*.

Primjeri su iz TAU za **Mundanije**.

Primjeri u imenica:

a) N jd. *glāvâ, brādâ, dûšâ, mlîkò, Hrānè, Pērè, Šîmè, Mārè*; G jd. *prâscâ, moaškâ, stûpâ, kljūčâ*; L jd. *na stûpû, va grādû, va hlādû*; N mn. *riepci*,

šēncĭ;¹⁶

c) N jd. *dolāc, lonāc, petāk, črcāk, telāc, repoāc, mačāk, šenāc, prasāc*;

d) N jd. *krelō*; G jd. *dolcā, loncā, petkā, telcā, črškā*.

Primjeri u glagolskih oblika:

a) *pohūznĭt*;

c) *pohuznĭl*.

Komentar: U primjerima je navedenim pod oznakom d) duljina pred kratkim naglaskom analoški eliminirana u imenica (G jd. *dolcā, loncā, petkā, telcā, črškā*) prema njihovu N jd. (*dolāc, lonāc, telāc, petāk, črcāk*). Primjer s N jd. *krelō* pojedinačan je i s takvim naglaskom zabilježen i u drugim rapskim govorima.

Isto je stanje, prema podacima iz TAU, u mjesnome govoru **Supetarske Drage**.

Primjeri u imenica:

a) *jūhā, brādā, glĭstā, mlĭkō, vĭnō, klĭšcā, jāpnō, dītē, Frānē, Pērē, Šīmē, Mārē*; G jd. *pētkā, māškā, (u)dōvcā, likārā, gospodārā, zvonĭkā, zidārā*; L jd. *na rūcĭ, na pētĭ*; N mn. *lōncĭ, dōlcĭ, krāļjĭ, očenāšĭ, grĭhĭ*;

c) N jd. *petāk, črcāk, četvrtāk, mačāk, papāk, šenāc, dolāc, lonāc, (u)dovāc*; G jd. *svilē, bez dušē, glavē*; I jd. *rukōn*; Gmn. *šencōv*;

d) N jd. *krelō*; G jd. *českā*, N mn. *češčĭ, krelā*.

Primjeri u glagolskih oblika:

a) *podĭlĭla, podĭlĭ, kūnĭ*;

c) *podilĭl*.

2.1.4. Prednaglasne duljine u govoru mjesta Raba prema istraživanjima obavljenim nakon Mate Hraste, prema podacima iz TAU za **Rab** (u govoru osnovnoškolske populacije 1985.)

Primjeri u imenica:

a) N jd. *jūhā, svičā, trāvā, glāvā, dūšā, mlĭkō, vĭnō, jāpnō, Frānē, Pērē, Šīmē, Mārē*; G jd. *pētkā, māčkā, žmĭljā*; L jd. *na pĭrĭ, va grādĭ, va hlādĭ, na snĭgĭ*; N mn. *šēncĭ, gospodārĭ, rēpĭ*;

b) I jd. *nōžēn*;

c) N jd. *petāk, čvrčāk, mačāk, prasāc*;

d) *prascĭ*.

Primjeri u glagolskih oblika:

¹⁶ U TAU uz navedene primjere s duljinom pred kratkim naglaskom na margini stoji opaska: *slaba d*.

a) *mlā̀tīt, smḕtāt*,¹⁷

c) *platīl*.

Prema podacima iz HDA-Rb u govoru sedamdesetogodišnjaka u **Rabu** 1987.

Primjeri u imenica:

a) N jd. *mūkà, brā̀nà, glī̀stà, zāt̀ylak, dītè, gnjḕzdò, mlī̀kò*; G jd. *pḕtkà, kṑlcà, sū̀cà, udṑvcà*; L jd. *na glāv̀i, va lṑncù, po snī̀gù*; N mn. *pū̀tī, lṑncī*;

b) N jd. *lḕnāc, pḕtāk, rḕpāc*; I jd. *nṑžēn, pūtṑn*; G mn. *stū̀pōv*;

d) G jd. *loncà*; L jd. *na glav̀i, na dvor̀i*; N mn. *nožī, prascī*.

Primjeri u glagolskih oblika:

a) *scī̀dīt, žī̀vīt, grḕstè, perēm̀ò, pṑjdī*;

b) *nīsān*;

c) *rastē, strizū̀; ošušīl, posadīl, plivīl, režentivāl*;

d) *gulīt, mlḕščīt se, ošušīt, posadīt, plivīt, režentivāt, berem̀ò, predè, grestè*.

Komentar: Iz primjera navedenih pod oznakama a) i b) vidljivo je da su u govoru grada Raba osamdesetih godina 20. stoljeća prednaglasne duljine sačuvane ispred oba naglaska u oblicima imenica i glagola. Iz primjera navedenih pod oznakom c) vidljivo je da su eliminirane duljine u oblicima imenica i glagola pred dugim naglaskom. Iz primjera navedenih pod oznakom d) vidljivo je da su u starijih govornika sustavno u kategoriji radnoga pridjeva analogijom prema obliku muškoga roda bile eliminirane i duljine pred kratkim naglaskom, kako je to trideset godina ranije opservirao i M. Hraste, ali ne i u kategoriji imenica, gdje su pokrate duljina pred kratkim naglaskom samo pojedinačno zabilježene pretežno u starijih govornika.

2. 2. O pomacima naglaska

Osvrćući se na Kušarove navode iz 1894. godine, M. Hraste je 1955. ustvrdio:

“Od dana kad je Kušar napisao svoj rad, akcent i kvantiteta dosta su se izmijenili.

To je jedinstven slučaj na otocima toga kraja.” (Hraste 1955: 166).

Naglasne promjene u rapskim govorima M. Hraste prikazuje i interpretira na dva načina. Prvi primjenjuje na pridjeve i glagole, svodeći tumačenje promjena na analogije, odnosno na kategorijalno ujednačavanje naglaska u svim oblicima iste riječi prema jednome jakome obliku u određenoj kategoriji. Isto tumačenje ne primjenjuje za promjene u imenica, nego se priklanja ocjeni da se u imenica kratkosilazni naglasak prenosi na slog sa starom dužinom i

¹⁷ U TAU uz navedene primjere s duljinom pred kratkim naglaskom na margini opaska: *slaba d*.

na slog sa starom kračinom, argumentirajući te tvrdnje značajnim brojem primjera iz gradskoga govora u kojima je naglasak prenesen na slog sa starom dužinom, i nešto manje primjera prijenosa naglasaka na slog sa starom kračinom, i to uglavnom u alternacijama.

2.2.1. O pomacima naglasaka u pridjeva

Govoreći o prijenosu kratkoga naglasaka na prednaglasnu duljinu u pridjeva u gradskome rapskome govoru M. Hraste ponajprije upozorava da se u pridjeva od vremena M. Kušara koji je još navodio različite akcente za neodređene i određene likove, “izgubilo razlikovanje po određenosti”, pa se uspostavilo pravilo

“da je akcenat pridjeva svih rodova u svim oblicima jednine i množine na istom slogu u određenom i neodređenom obliku. To je redovno akcenat, koji je u nominativu jednine muškoga roda... akcenat je isti u određenom i neodređenom obliku. Prema tome imamo: *bêl - bêla - bêlo : bêli, cêl - cêla - cêlo : cêli, grûb - grûba - grûbo : grûbi, gûst - gûsta - gûsto : gûsti, krîv - krîva - krîvo : krîvi, lîp - lîpa - lîpo : lîpi, jâk - jâka - jâko : jâki, lûd - lûda - lûdo : lûdi, tûst - tûsta - tûsto : tûsti, svêl - svêta - svêto : svêti, žût - žûta - žûto : žûti... glâdan - glâdna - glâdno : glâdni, krâtak - krâtkâ - krâtko : krâtki, plîtak - plîtkâ - plîtko : plîtki, žêdan - žêdna - žêdno : žêdni, rûžan - rûžna - rûžno : rûžni, zlâtan - zlâtna - zlâtno : zlâtni, okrûgal - okrûgla - okrûglo : okrûgli, zlôčest - zlôčesta - zlôčesto : zlôčesti, křvav - křvava, mêk - mêka, ôštar - ôštra, tãnak - tãnka, dalêk - dalêka - dalêko, dubòk - dubòka - dubòko, širòk - širòka - širòko, visòk - visòka - visòko, nôćni - nôćna, gôrski - gôrška, bogãt - bogãta, dëbel - dëbela, mòkar - mòkra, ali: rumên - rumèna - rumèno : rumèni, zelèn - zelèna - zelèno : zelèni, mřtãv - mřtãva - mřtãvo : mřtãvi, napřãvan - napřãvna - napřãvno, dõbar - dõbra - dõbro : dõbri - dõbra - dõbro.” Nadalje: “Uklanjanje neodređenog oblika pridjeva i ujednačivanje akcenta prema muškom rodu provodi se sve više i na ostalim otocima u tome kraju: na Pagu, Dugom otoku i Ugljanu.” (Hraste 1955: 171–122).*

Kako je moj TAU iz 1985 bio koncipiran za istraživanje naglasaka samo u imenica i glagola, u njima nema podataka o naglasku pridjeva u seoskim govorima. Primjeri pridjeva izdvojeni iz HDA-Rb iz 1987. u gradskome govoru: *jâk - jâki, mãli - mãla - mãlo, žêdan - žêdna, dëbel - dëbela, širòk - širòka, bêla - bêlo, cřni - cřna - cřno, žût - žûta - žûto*, uključujući i primjere s položajnim metatonijskim naglaskom: *dõbar - dõbra - dõbro, îsti - îsta - îsto* potvrđuju Hrastin zaključak o gubljenju naglasnih razlika između određenih i neodređenih likova, te potom i između rodova ujednačavanjem naglasaka svih osnova prema obliku muškoga roda u jednini.

2.2.2. O pomacima naglasaka u glagola

a) “...u svim licima prezenta svih glagola akcenat je ujednačen prema akcentu prvoga lica jednine, što nije slučaj u mnogim čakavskim govorima. Tako je

u prvome redu kod glagola I. vrste... : *pečên - pečêš - pečêmo - pečête - pečû* (*pekû* i *pečêju*), *pletên - pletêmo, dovedên - dovedêmo, grên - grêmo, tresên - tresêmo, zlezên - zlezêmo, rastên - rastêmo, tučên - tučêmo, vučên - vučêmo, grizên - grizêmo, pasên - pasêmo, umrên - umrêmo, berên - berêmo, važgên - važgêmo, pijên - pijêmo*... Tako je i u glagola III. i IV vrste koji u prezentu imaju akcent na nastavku: *živên - živêmo, držîn - držîmo*... i glagola koji u prezentu imaju redovno... postojan akcent: *pôčmen - pôčmemo, gînen - gînemo, počînen - počînemo, prodâvan - prodâvamo, putûjen - putûjemo, razumîn - razumîmo, sêdlan - sêdlamo, govôrin - govôrimo, oslobôdin - oslobôdimo, učînin - učînimo, pobîgnen - pobîgnemo*." (Hraste 1955: 172–173).

Nadalje, u gradu Rabu:

“ kod glagola V. vrste, ali ne dosljedno... možemo imati danas već dvojak akcent: *pisât i písat, pitât i pîtat, davât i dâvat, prodavât i prodâvat, smetât i smêtat, trubît i trûbit, brisât i brîsat*. U seoskim govorima na otoku nije tako.” (Hraste 1955: 167)

Moji su terenski nalazi o naglasnim promjenama u glagola u gradu Rabu (TAU 1985. i HDA-Rb 1987.) sljedeći:

- zabilježeni su prezentski oblici s naglaskom analoški ujednačenim prema naglasku u I. l. jd. : *dâmo - dâju, grêju/grêdu, vûku, donesêmo, žîvimo, pletêmo, pečêmo, pijêmo, tresêmo* ali i oblici sa starim mjestom naglasaka u prezentskim oblicima: *perēmò, beremò, predè, žerè, grestè*;
- bez promjena je naglasak i u oblicima imperativa: *bizî, brojî, mučî, držî, pojđî, tecî*;
- u nekih je glagola potvrđen prenesen naglasak u infinitivnim osnovama: *poznîvat, okopâvat, ozêbla, pozlêdila, pripovîdal, žîvili*;¹⁸
- naglasak je u osnovi radnih pridjeva ujednačen prema naglasku u obliku jednine muškoga roda: *bîl - bîla - bîlo, dâl - dâla - dâlo, dôšal - dôšla, zêl - zêla*.

U terenskim sam upitnicima TAU iz 1985. za seoske rapske govore zapisala primjere s analoškim pomakom naglasaka na prednaglasnu duljinu i to samo u oblicima radnoga pridjeva, za koji vrijedi isto što i za pridjeve: naglasak je svih oblika ujednačen prema naglasku oblika jednine muškoga roda. Zabilježeni su primjeri *prâla, spêkla* u Banjolu, *prâla, pîla, trêsla, pâsla, tûkla, grêbla* u Barbatu, *stâla, prâla, pîla, strêsla, stûkla, ozêbla, pomûzla, kljâla* u Kaporu, *prâla* u Loparu, *prâla, pâsla, pîla* u Mundanijama, i *pîla, strêsla, stûkla, ozêbla, pomûzla, kljâla* u Supetarskoj Dragi.

¹⁸ Pretpostavljam da je u ovome primjeru naglasak preuzet iz štokavskoga: kako u rapskom sustavu nema štokavskoga uzlaznoga, štokavski dugi uzlazni ovdje je primljen kao dugi silazni.

2.2.3. O pomacima naglaska u imenica

2.2.3.1. Prijenos naglaska na prednaglasnu duljinu

Mate Hraste je naveo sljedeće primjere za prijenos kratkoga naglaska na prednaglasnu duljinu u imenica svih triju rodova u gradskome rapskome govoru:

“glāva, trāva, rūka, svića, mūka, hrāna, tūga, brāda, dūša, na pēti, na grēdi, u tūgi, u rūki; sūda (gen. sg.), pūža, smīha, prīšća, pūta, strīcu, ali: grēn u strīcā, na žūlju, po nōžu, zidāra (gen. sg.: zidār), rukāva: rukāv, račūna: račūn, težāka, kolāča, pivāču (dat. sg.), kovāču (dat. sg.), bolesnīka, klabūkom, dobītak; vīno, mlīko, plāno, pīsmo, jāpno”. (Hraste 1955: 168).

Sporadično je tu pojavu zabilježio i u “mladje generacije” u selima, i to češće u alternacijama. Navodi primjere (Hraste 1955: 168): “*cēna, lūka, va lūku, strēla*” iz govora Kampora, primjere: “*sūda (gen. sg.) : sūd, mihūra i mihūrā (gen. sg): mihūr, svića i svičā, rūka i rūkā, vīno i vīnō*” iz govora Supetarske Drage, primjere: “*dūšā i dūša, glāvā i glāva, jūhā i jūha, pētā i pēta, pīlā i pīla, srēdā i srēda, zīmā i zīma, zvēzdā i zvēzda, slūgā i slūga*” iz govora Banjola, te ističe da pojava posve izostaje u govoru Lopara.

Moji nalazi iz osamdesetih godina 20. st. (TAU 1985. i HDA-Rb 1987.) pokazuju da u govoru **grada Raba** u kategoriji imenica u sva tri roda alterniraju oblici bez prijenosa i oblici s prijenosom siline na iskonsku prednaglasnu duljinu.

ŽR) Alternacije u imenica ženskoga roda potvrđuju primjeri zabilježeni

- u TAU iz 1985.:

N jd. *brāda, glīsta, vāga, slūga, šāla, zvīzda, klūpa, svīla, Rīka, srēda, strāna, pēta* // N jd. *jūhā, pīlā, svičā, trāvā, dūšā, zīmā, grānā, stēnā*;

- u HDA-Rb iz 1987.:

N jd. *glāva, fāla, grēda, rūka, brāzda, pīla, plāća, stēna* // N jd. *jūhā, svičā, trāvā, glāvā, dūšā, mūkā, brānā, glīstā, Frānē, Pērē, Šīmē, Mārē*; L jd. *va glāvī*.

Sporadične primjere prijenosa siline na prednaglasnu duljinu zabilježila sam i u TAU 1985. u seoskim govorima: u Banjolu *zvēzda*; u Barbatu *zvēzda, vāga, ōvca (//na ōvci)*. U seoskim je govorima u tijeku naglasni pomak i ujednačavanje u cijeloj kategoriji imenica sa sufiksom *-ost (lēnōst)* sudeći po primjerima *drāgost, jākost, vērnost, lēnost // lēnōst* zabilježenim u Barbatu, te *jākost // līnōst* zabilježenim u Kamporu i Supetarskoj Dragi.

Komentar o alternacijama u imenica ženskoga roda: U dvosložnih imenica ženskoga roda s dugim samoglasnikom na osnovi primjeri pokazuju supo-

stojanje triju naglasnih tipova.

1. Tip *trāvā* (*brādā, brāzdā, jūhā, hrānā, lūkā, līhā, pīlā, Rīkā, snāgā, svīcā, svīlā, slūgā, zvēzdā, vāgā, žlēzdā*) s prednaglasnom duljinom na osnovi u svim padežima (A jd. *trāvū*; N mn. *trāvē*), osim G mn. gdje je dugi silazni naglasak na zadnjemu slogu osnove (*brāzd, svīc*).
2. Tip *dūšā* (*glāvā, rūkā, grānā, pētā, srēdā, stēnā, strānā, zīmā*) s prednaglasnom duljinom na osnovi u određenim padežima jednine i množine, a u drugima s dugim silaznim naglaskom na osnovi (A jd. *dūšu*; N mn. *dūše*; G mn. *dūš, zīm*).
3. Tip *sūša* (*crīkva, plāca, slāvnica, žāja*) s dugosilaznim naglaskom na istome mjestu na osnovi u svim oblicima, i *mūrva* (*bārka, grīnta, jēlva, prāvda, štērna*) s dugosilaznim naglaskom na istome mjestu na osnovi u svim oblicima osim alternacija u G mn. (*mūrvi/mūrav*).

Po mome su mišljenju, temeljenu na terenskome iskustvu sa sjevernočakavskim i srednjočakavskim govorima, u govoru grada Raba u tijeku dva procesa. Prvi je unakrsno miješanje 1. i 2. naglasnoga tipa s prijelazom i odljevom imenica iz jednoga u drugi tip: pokoja od imenica navedenih u 1. tipu može, prije svega u gradskome govoru, pripadati 2. tipu i obrnuto. Drugi je proces analoškoga ujednačavanja naglasaka svih oblika prema naglasku jakih oblika po modelu koji nudi 2. naglasni tip: prema A jd. *dūšu* naglasak se može se ujednačiti i u ostalim padežima (N jd. *dūša*; G jd. *dūše*; DL jd. *dūši* itd.). Na taj je način 3. naglasni tip - koji je u Kušarovo vrijeme bio zastupljen primjerima *sūša, crīkva, mūrva, plāca, jēlva, prāvda, bārka* - u 20. stoljeću pojačan priljevom primjera koji su u Kušarovo vrijeme pripadali 1. i 2. tipu a u 20. stoljeću su analoškim ujednačavanjem u gradskome govoru dospjeli u 3. tip. Unatoč ovim procesima u govoru je grada Raba osamdesetih godina 20. stoljeća i dalje opstajao sustav s ta tri naglasna tipa u imenica ženskoga roda, a nije prevladao 3. tip kako je to trideset godina ranije naznačio M. Hraste. I on je, doduše, razmišljao o analogijama, kojima je, uostalom, objasnio promjene uočene u pridjeva i imenica, ali ih je u imenica odbacio jer nije bio uočio prvi proces. Ja sam ga, međutim, prije pristupanja ispitivanju rapskih govora već bila uočila u srednjočakavskim govorima koje sam dotle već bila ispitala, a kasnije je registriran i u drugim sjevernočakavskim govorima.¹⁹

MR) Alternacije u imenica muškoga roda potvrđuju primjeri zabilježeni

• u TAU za Rab 1985.:

G jd. *rukāva, igrāča*; N mn. *gospodāri* // G jd. *žmūljā*; N mn. *gospodāri, rēpi*
L jd. *na vrātu* // L jd. *na pīrū, va grādū, na snīgū*;

¹⁹ Podatci o tome u knjigama Lukežić 1990. i 1996., te Vranić 2005.

- u HDA-Rb 1987.:

N mn. *strīci* // N mn. *šēncì, gospodāri, rēpi, pūti*; G jd. *pētkà, sūcà, žmūljà*; L jd. *na vrātu* // G jd. *sūcà, pētkà, māčkà, kōlcà, udōvcà*; L jd. *na pīri, va grādū, va hlādū, na snīgū, va lōncū, N mn. lōncì.*

Sporadične primjere prijenosa siline na prednaglasnu duljinu zabilježila sam i u TAU 1985. u seoskim govorima: N jd. *kōlčić, mūlčić, prōrok, tēlčić*; G jd. *kuōlčića, tiēlčića*, te N jd. *kōlčić, lōnčić* u Kamporu i u Supetarskoj Dragi.

Komentar o alternacijama u imenica muškoga roda: Primjeri iz gradskoga rapskoga govora posvjedočuju supostojanje triju naglasnih tipova u naglasnome sustavu imenica muškoga roda.

1. Tip *grād* (*brīg, brūs, svēt, dān, dīh, dūg, glād, glās, gnjūs, hlād, jād, jēž, jáz, kāl, klās, klīp, kljūn, krāk, krūg, kūk, kūm, kūs, kvās, līst, lūg, māh, mūh, mūr, mlāt, mrāk, mrāv, mūž, pānj, pār, pās, pīr, prāh, rēd, rūb, sīn, smrād, snīg, spās, srāb, srām, stān, stīd, strāh, stūp, svīt, špāg, šūm, tāt, trāg, vāl, vlās, vrāg, vrāt, vūk, znāk, zrāk, zūb, žlīb*): jednosložne imenice s dugosilaznim naglaskom na osnovi u većini oblika (N jd. *grād*, G jd. *grāda*, I jd. *grādon*, N mn. *grādi*), a u slabim oblicima i s prednaglasnom duljinom na osnovi i naglaskom na nastavku (L jd. *va grādū*).
2. Tip *pūt* (jednosložne *brēst, dēl, dvōr, gāj, grīh, hrāst, kljūč, krīž, kvār, lūg, nōž, pūž, rēp, rūg, smīh, stīnj, strīc, sūd, šcāp, trūd, žmūlj, žūlj*) i *rukāv* (višesložne tvorene sufiksima s prvotno dugim samoglasnikom: *bekār/bikār, bogatāš, bolnīk/bolesnīk, čelinjāk, golubinjāk, gospodār, igrāč, kasūn, kompīr, kovāč, livāk, mesār, mihūr, mornār, očenāš, oltār, portūn, postolār, timūn, mužjāk, jedrenjāk, klobūk, mejāš, praščār, težāk, zidār, zvonīk*) te *mačāk* (u rapskim govorima imenice s metatonijskim dugosilaznim naglaskom na zadnjemu slogu osnove ispred kojega je pokraćena prednaglasna duljina: *črčāk, repāc, petāk, rubāc, samāc, slipāc, sudāc, šenāc, telāc*) i *lonāc* (u rapskim govorima imenice u kojih je pred metatonijskim dugosilaznim naglaskom iskonska prednaglasna kračina: *dolāc, kolāc, stolāc, udovāc*) imaju dugi silazni naglasak na zadnjemu slogu osnove samo u N (A) jd. a u svim im je ostalim oblicima naglasak na nastavku, a na zadnjemu slogu osnove prednaglasna duljina na penultimi: N (A) jd. *pūt, rukāv, mačāk, lonāc*; G jd. *pūtā, rukāvā, māškā, lōncā*; N mn. *pūti, rukāvi, māškì/ māšcì, lōncì.*
3. Tip s dugosilaznim naglaskom u svim oblicima na jedinome ili zadnjemu slogu osnove, koji su u Kušarovo vrijeme zastupali romanizmi poput *botūn, kantūn*, u gradskome je govoru sredinom 20. stoljeća pojačan priljevom primjera s analoški ujednačenim naglaskom po modelu koji nudi I. tip (prema N jd. *grād* analoški se ujednačava naglasak i u L jd.

va grâdu) i 2. naglasni tip. (prema NA jd. *rukâv* i G jd. *rukâva*, N mn. *rukâvi*.)

SR) Alternacije oblika s prijenosom siline i bez prijenosa siline u imenica srednjega roda potvrđuju primjeri zabilježeni u govoru sedamdesetogodišnjaka

- u HDA-Rb u govoru sedamdesetogodišnjaka iz 1987.:

N jd: *stêgno, jâpnò, gûmno, krîlo, dlêto* // *dītè, mlīkò*.

U govoru starijih osnovnoškolaca u TAU za Rab 1985. nisu zabilježene alternacije, nego, kao i u seoskim rapskim govorima, samo: *dītè, mlīkò, vīnò, jâpnò, krīlò*. Izuzetak je samo *gnezdò* u Rabu i *gnjêzdo*²⁰ u Palitu i Barbatu, što se može tumačiti neautohtonošću te riječi koja je u rapskome govoru primljenica sa specifičnom naglasnom prilagodbom.

Komentar o alternacijama u imenica srednjega roda: Primjeri iz gradskoga rapskoga govora pripadaju dvama naglasnim tipovima koji supostoje u naglasnome sustavu imenica srednjega roda:

1. Tip *mlīkò* (*dītè, dlētò, gûmnò, jâpnò, krīlò, lēglò, līcè, pīsmò, plūcà, stāblò, stēgnò, ūstà, vīnò*) s naglaskom na nastavku u svim oblicima i prednaglasnom duljinom.
2. Tip *mêso* (*blâgo, črīvo, jâtra, plūca, tēlo/tīlo, tēsto, vrâta, zlâto*) s dugosilaznim naglaskom na osnovi u svim oblicima.

Tijekom 20. stoljeća u gradskome je govoru dio imenica koje su u Kušarovo vrijeme pripadale 1. tipu analoškim ujednačavanjem prešao u 2. tip. Izostanak alternacija u ovoj kategoriji u mladih govornika može se dovesti u vezu s njihovim obiteljskim govorom, budući da su im roditelji govornici rođeni u rapskim selima.

2.2.3.2. Prijenos naglaska na prednaglasnu kračinu u imenica

Govoreći o pojavi prijenosa kratkoga naglaska na prednaglasnu kračinu u imenica svih triju rodova u gradskome rapskome govoru Mate Hraste naveo je sljedeće:

“Često se u gradu Rabu akcenat”, osobito u dvosložnih imenica ženskoga roda, prenosi na prethodni iskonski kratki slog bez izmjene: *čèla* od *čelà, gòra* od *gorà, ìgla, lòza, mùha, vòda* i *vodà, zèmlja* i *zemljà, dâska, zòra; stêgno*, gen. *stēgna, vēslo*, gen. *vēsla, sèlo - sèla, stàklo - stākla, pèro - pèra, čèlo - čèla; čèpa* (gen. sg.): *čèp, pòpa* i *popà : pòp, stòla* i *stolà: stól*.”

“Takvo prenošenje kratkosilaznog akcenta bez izmjene čut ćemo katkada i u susjednim selima: *mùha* (Draga Supetarska), *čèla, mùha, ìgla* (Kampor).” (Hraste 1955: 168).

²⁰ Uz tako naglašenu riječ u TAU za Rab, Palit, Lopar, Kampor i Banjol stoji opaska *ložè*, što je autohtoni lokalni naziv za značenje ‘gnijezdo’.

Moji nalazi iz osamdesetih godina 20. st. pokazuju da u govoru **grada Raba** u kategoriji imenica u sva tri roda alterniraju oblici bez prijenosa i oblici s prijenosom siline na iskonsku prednaglasnu kračinu.

ŽR) Alternacije u imenica ženskoga roda u gradu Rabu potvrđuju primjeri zabilježeni

- u TAU 1985.: *màgla, smòla, kòsa, lòza, mùha, zòra // iglà, nogà, zemljà, vodà, dicà, dobrotà*,
- u HDA-Rb 1987.: *nòga, lòza, îglon, pčèla // buhà, maglà, sestrà, ženà, na nogì, po noćì*.

U svojim sam terenskim upitnicima TAU iz 1985. godine zapisala sporadične primjere s pomakom naglasaka na prednaglasnu kračinu u imenica ženskoga roda i u seoskim govorima: *mùha, bùha, čèla* u Banjolu, *mùha, sùza* u Loparu, *bùha, čèla, kòsa, mùha, dàska* u Barbatu, *mùha* u Supetarskoj Dragi.

Komentar o alternacijama u imenica ženskoga roda: U dvosložnih i višesložnih imenica ženskoga roda s kratkim samoglasnikom na osnovi supostoje tri naglasna tipa.

1. Tip *mrìža* (dvosložne *bàba, bùra, jàma, mèra, pìna, rìpa, sìla, srìca, plìva, vèra/ vùra, vrìca, zdèla* i višesložne *bilica, besèda, dicìna, divìca, gromàca, gusìna, kapùla, konòba, kudìlja, mišìna, mlikarìca, nedìlja, nesrìca, potrìba, sekřva, sikřra, sobòta, spovidnìca, staresìna, susèda, svićurìca, šenìca, trstìka*) s kratkim silaznim naglaskom na istome mjestu na osnovi u svim oblicima, osim G mn. gdje je na istome mjestu dugi silazni naglasak (*mrìž, nesrìc*).
2. Tip *ženà* (dvosložne *buhà, kozà, maglà, muhà, sestrà, suzà, smolà, zmijà* i višesložne *dobrotà, lipotà, slezenà, sramotà*) s naglaskom na nastavku u svim oblicima (G jd. *ženè*, DL jd. *ženì*, A jd. *ženù*, NA mn. *ženè*, I mn. *ženàmi*) osim G mn. gdje je dugi silazni naglasak na zadnjemu slogu osnove (*žèn, bùh, slezèn*).
3. Tip *nogà* (dvosložne *dicà, iglà, igrà, kosà, lozà, mejà, metlà, vodà, zemljà*) s naglaskom na nastavku u određenim padežima jednine i množine, a u drugima s kratkim naglaskom na osnovi (A jd. *nògu, zèmlju*; NA mn. *nòge, zèmlje*) osim G mn. gdje je dugi silazni naglasak na zadnjemu slogu osnove (G mn. *nòg, zemàlj*).

Po mome su mišljenju u govoru grada Raba u tijeku ista dva procesa kao i u imenica ženskoga roda koje na osnovi imaju iskonski dugi samoglasnik. Prvi je unakrsno miješanje 2. i 3. tipa s prijelazom i odljevom imenica iz jednoga u drugi tip: pokoja od imenica navedenih u 1. tipu može, prije svega u gradskome govoru, pripadati 2. tipu i obrnuto. Drugi je proces analoškoga

ujednačavanja naglasaka svih oblika prema naglasku jakih oblika po modelu u 3. naglasnome tipu: prema A jd. *nògu*, *zèmlju* naglasak se može ujednačiti i u ostalim padežima (N jd. *nòga*, *zèmlja* > metatonijom *zèmlja*, G jd. *nòge*, *zèmlje* > metatonijom *zèmlje*, DL jd. *nògi*, *zèmlji* > metatonijom *zèmlji* itd.) Tako naglasno izmijenjene imenice prelaze u 1. tip *mržža* ili one metatoniziranoga naglasaka poput *zèmlja* u 3. tip prethodnoga odsječka *sûša*.

MR) Alternacije u imenica muškoga roda u gradu Rabu potvrđuju primjeri zabilježeni

- u TAU 1985.: M *na lèdu*, *po lõju* // *po nosù*;
- u HDA-Rb 1987.: M *na vřhu* // *dažjà - dažjñ*, *ocà - ocñ*, *vrhà*, *ostà* (G jd. od *ocât*), *prascà*.

U seoskim govorima takve su alternacije zabilježene samo u mjestu Banjolu: L jd. *lõju*, *rògu* : *drobù*, *mostù*, *nosù*, *rodù*.

Komentar o alternacijama u imenica muškoga roda: U govoru grada Raba i mjesta Banjola sporadično se u pojedinačnim primjerima javlja analoški prijenos naglasaka s nastavka na osnovu u L jd. samo u naglasnom tipu koji ima naglasak na osnovi u svim oblicima jednine osim lokativa: NA jd. *bròd*, *nòs*, G jd. *bròda*, *nòsa*, D jd. *bròdu*, *nòsu*, I jd. *bròdon*, *nòson* : L jd. *na brodù*, *na nosù*.

SR) Alternacije u imenica srednjega roda u gradu Rabu potvrđuju primjeri zabilježeni:

- u TAU 1985.: S *pèro*, *vèsla* // *selò*, *čelò*, *rebrò - rebrà* / *lèbra*, *staklò*;
- u HDA-Rb 1987.: *batvò*, *selò*, *staklò*, *vočè*, *vretenò*.

U seoskim govorima zabilježene su takve alternacije samo u mjestu Banjolu: *lèbra* : *staklà* i u Mundanijama: *brimèna*, *imèna*, *vrìmèna*, *sèla* N mn. *sèla*, *lièbra*, *láštra*.

2.2.4. Zaključak o promjenama naglasaka u rapskim govorima

Držim da cjelokupna građa pokazuje kako je naglasna inovacija analoškoga poticaja, i prvovrsno kategorijalna; odnosi se na preslagivanja i ujednačavanja naglasaka unutar naglasnih tipova u promjenjivih riječi, te smjera poravnavanju naglasaka u svim oblicima određene paradigme prema naglasku u jednome jakome obliku u određenoj kategoriji:

- u pridjeva i pridjevskih zamjenica posve je usustavljen naglasak svih rodova, obaju brojeva i likova prema naglasku N jd. muškoga roda;
- isti analoški proces koji je zahvatio pridjeve u glagola je zahvatio radni pridjev: naglasak svih rodova i obaju brojeva ujednačen je s naglaskom u obliku jednine muškoga roda; u nekim je kategorijama (vrstama)

glagola ujednačen naglasak svih prezentskih oblika prema naglasku I. l. jednine;

- u imenica su u tijeku dva procesa: fluktuacija imenica (osobito ž. r.) unutar naglasnih tipova, te analoško ujednačavanje unutar postojećih naglasnih tipova, bilo prema naglasku u nekome jakome obliku u određenome naglasnome tipu, bilo prema nekome drugome naglasnome tipu unutar roda; ovim preslagivanjima, međutim, nije eliminiran ni jedan naglasni tip u imenica, koji je postojao u Kušarovo vrijeme.

Pretpostavljam da bi i M. Hraste, da je 1955. godine imao više terenskoga iskustva s ikavsko-ekavskim i ekavskim govorima, uočio prvi proces, a potom i promjene u imenica objasnio analogijom.

3. Štokavski utjecaj

M. Hraste je svoj rad OSRA iz 1955. godine intonirao i prožeo tezom o štokavskome kao poticajnome čimbeniku u naglasnim pojavama uočenim u govoru mjesta Raba. To izričito naglašava u uvodnome dijelu, govoreći ponajprije da su u odnosu na Kušarovu “sliku rapskoga govora, kako se govorilo prije 66. godina” promjene, zahvatile upravo naglasak kao

“najkonzervativniji elemenat u jeziku, koji se vrlo teško mijenja, pa i školovani ljudi teško napuštaju akcentuaciju svoga rodnoga kraja. Kad oni i usvoje novu štokavsku akcentuaciju... nikad se ne mogu posve otresti nekih akcenatskih osobina svoga rodnog kraja. Kad je tako kod školovanih ljudi, onda je posve razumljivo, da je na selu ta povezanost izmedju starijih i mlađih generacija u akcentuaciji vrlo jaka i da se lako ne remeti, jer je bez izmjena primaju djeca od roditelja. A ipak na Rabu nije tako” (Hraste 1955: 165–166).

Štoviše, situacija na Rabu je “jedinствен slučaj na otocima toga kraja” jer su se

“te akcenatske promjene brže izvršile (a vrše se još i danas) nego na ijednome drugome dalmatinskome otoku, koji je u istom položaju kao i Rab.” (Hraste 1955: 166).

Naime, M. Hraste je promjene “akcenta i kvantitete” koje su se u rapskim govorima zbile “od dana, kada je Kušar napisao svoj rad” povezao sa središnjim položajem mjesta Raba kao grada, jedinoga urbanoga, a u to vrijeme ujedno i jedinoga turističkoga mjesta na otoku

“u koje ljeti dolaze štokavci iz svih krajeva Jugoslavije kao i stranci iz inostranstva. Akcenatske promjene koje se vrše u gradu Rabu, počinju se vršiti i u svim selima u blizini Raba, u jednom više, a u drugome manje. Ishodište tih promjena svakako je u govoru Raba. Stanovnici okolnih mjesta upućeni su na glavno mjesto u cjelokupnom javnom životu, pa je vrlo živ saobraćaj izmedju njih

i grada Raba. I namještenici i posluga u svim hotelima su većinom s otoka Raba.” (Hraste 1955: 166).

4. Komentari

Držim da cjelokupna građa izložena u 1. i 2. odsječku pokazuje kako se u rapskim govorima i kad je u pitanju “kvantiteta” i kad je u pitanju “akcentat” ne može govoriti o sustavnim inovacijama nego o unutrašnjim previranjima s redistribucijama tijekom čitava 20. stoljeća.

4.1. O Hrastinoj promjeni “kvantitete”

Naglasna se inovacija u pogledu nenaglašene duljine ne odnosi na samu duljinu kao prozodijsku kategoriju nego na njezinu distribuciju: u Kušarovo je vrijeme u rapskim govorima završena prva preraspodjela po kojoj se nenaglašena duljina ne može javiti iza naglasaka. U 20. se stoljeću proces redistribucije nastavlja: eliminacija se proteže na prednaglasne duljine i sustavno zahvaća samo duljine pred dugim silaznim naglaskom. Treća faza: eliminacija nenaglašene duljine pred kratkim naglaskom u rapskim govorima nije započeta, pa se u tome položaju nenaglašene duljine kao kategorija sustavno održavaju.

Proces redistribucije nenaglašenih duljina po navedenim fazama nije konstrukt nego činjenica ovjerena u mnogim čakavskim ikavsko-ekavskim i ekavskim govorima 20. stoljeća. Starojezična distribucija nenaglašenih duljina ispred i iza svih naglasaka sačuvana je samo u jezgri središnjih ekavskih i ikavsko-ekavskih govora koji se svrstavaju u sjeverozapadni kompleks po kriteriju sjevernočakavske metatonije.²¹ Duljine iza naglasaka (dugih i kratkih) eliminirane su u rubnim i zapadnim (osobito inzularnim) govorima, u nekima je od njih više ili manje zastupljena i druga faza (eliminacija nenaglašene duljine pred dugim naglaskom, kao i u rapskome gradskome govoru), a primjer treće faze (s eliminacijom nenaglašenih duljina iza naglasaka i pred svim trima naglascima) pružaju govori trsatsko-bakarskoga poddijalekta ekavskoga dijalekta.

4.2. O Hrastinim promjenama “akcenta”

Pod promjenama “akcenta” M. Hraste ima u vidu pojave zamijećene u promjenjivih riječi koje tumači dvojako: u pridjeva i glagola analogijama prema nekome jakome obliku u kategoriji koja je zahvaćena promjenom, a u imenica

²¹ Taj je kompleks temeljito istražen tek u novije vrijeme, a prikazan u još neobjavljenoj disertaciji Sanje Zubčić o akcenatskim tipovima u sjeverozapadnim čakavskim govorima, obratenoj 2006. na Filozofskom fakultetu u Rijeci.

promjenom naglasnoga mjesta kratkosilaznoga naglaska, koji se prebacuje na slog sa starom dužinom i na slog sa starom kračinom. Da je to doista bila tendencija u rapskome gradskome govoru pedesetih godina 20. stoljeća, vjerojatno bi trideset godina kasnije u starije i mlađe govorničke populacije uglavnom izostali primjeri imenica s kratkim naglaskom na otvorenoj ultimi, a možda bi proces, barem donekle, zahvatio i zatvorenu ultimu, pa potom i dugi naglasak u otvorenoj i zatvorenoj ultimi. Umjesto toga evidentirani su brojni primjeri imenica s oba naglaska u otvorenoj i zatvorenoj ultimi.²²

A što se tiče primjera u imenica koje navodi M. Hraste i primjera u imenica koje sam i sama evidentirala, u komentarima sam iznijela svoja izvođenja koja i ove promjene vide kao analogiju, i mišljenje zašto je to promaklo iskusnome M. Hrasti, pa se okrenuo tumačenju o štokavskome utjecaju. U gradu Rabu ta je pojava široka zamaha, ali to ne znači da je Rab središte koje emitira modele naglasnoga ponašanja. Pojava je, naime, u većemu ili manjemu opsegu zabilježena u središnjem i sjeverozapadnome čakavskome arealu, što upućuje na impulse iz sustava. Štokavski kontakt tu nije bitan. Ipak ga nije moguće posve zanemariti.

Rezultati koje istraživači dobivaju mogu ovisiti o psiholingvističkim i sociolingvističkim okolnostima: o dobnome i obrazovnome profilu obavjesnika, o općim okolnostima u vremenu istraživanja, o sociolingvističkome statusu čakavštine i štokavštine u tome vremenu i o obavjesnikovoj svijesti i samosvijesti, o podsvijesti ispitivača i načinu na koji vodi ispitivanje.

Literatura:

- HRASTE, MATE 1955. Osobine suvremene rapske akcentuacije. *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru*, Zadar, 165–173.
- KUŠAR, MARCEL 1894. Rapski dijalekat. *Rad JAZU* 118, Zagreb, 1–54.
- LUKEŽIĆ, IVA 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKEŽIĆ, IVA 1996. *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- VRANIĆ, SILVANA 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- ZUBČIĆ, SANJA 2006. *Akcenatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (dijakronijski i sinkronijski aspekt)*. Filozofski fakultet u Rijeci. Doktorska disertacija u rukopisu. Rijeka.

²² To je i bio argument po kojemu sam u disertaciji i knjizi (Lukežić 1990) akcentuaciju grada Raba, kako i ostalih rapskih govora po kriterijima vrste i distribucije akcenata klasificirala kao stariji dvoakcenatski sustav.

Rab Accent after Mate Hraste's "Characteristics of Contemporary Accentuation on the Island of Rab" (1955)

Summary

In his 1955 paper "Characteristics of Contemporary Accentuation on the Island of Rab," Mate Hraste presented his thoughts and observations on the accent system of the Rab subdialects. According to him, in the 1950s the accent system in the city of Rab, as described in Marcel Kušar's paper "The Rab Dialect" from 1894, underwent two innovative processes (compared to the situation at the end of the 19th century):

- after the loss of the post-stress lengths, the process of losing pre-stress lengths was already in evidence; in some grammatical categories the process had already been completed, while in others it was still going on and was reflected in alternations;
- in all words that can be declined, the short-falling accent was in the process of being transferred to the syllable where the length originally used to be, while in nouns this accent is "frequently... transferred to the preceding originally short syllable without alternation...".

Hraste believed that the incentive for these innovations came from the Štokavian dialect group, and was convinced that they originated in "the city of Rab subdialect," from where they spread to the speech of villages on the rest of the island. He believed that these changes were specific to Rab: "it should be emphasized that these changes in the accent system were implemented faster (and they are still being implemented) than on any other Dalmatian island that was in the same situation as Rab."

These alarming remarks formed the subtext of two of my studies of Rab subdialects in mid 1980s, as well as of the interpretation of the linguistic data collected with the goal of providing a definitive classification of Rab accents at subdialectal level. The present paper presents and interprets this data while comparing it with Hraste's data and his interpretation from 1955.

Ključne riječi: Mate Hraste, rapski govori, akcentuacija

Key words: Mate Hraste, Rab subdialects, accentuation

